

LIVRU SAPIENZIÁL sira ka MATENEK SIRA nian

Iha livru 7 iha ne'ebé ita hetan povu nia matenek no sentimentu sira, ditadu sira, puizia sira, knananuk sira, orasaun sira no seluk tan. Livru sapienziál mak tuir mai ne'e: Job, Salmos, Provérbios, Eclesiastes (Qohélet), Cântico dos Cânticos, Sabedoria, Ben Sira (Eclesiastico).

Iha Biblia hebreu sira nian, hamutuk ho Livru Istóriku sira no profeta sira nian, iha grupu ida livru sira nian ne'ebé hanaran "ketubim" katak "Livru seluk". Iha grupu ida ne'e bele hetan livru oinoin, maibé sarani sira hili livru tolu: Provérbios, Job, Qoelet, ne'ebé hanaran "sapienziál". Hamutuk tolu ne'e, hili livru rua tan, Ben Sira no Sabedoria, ne'ebé la iha, iha Biblia Hebraika, maibé halo parte Biblia grega. Cântico dos Cânticos mós halo parte grupu ida ne'e nian, maski loloos, la'ós livru sapienziál ida, maibé bele hetan iha "ketubim", hamutuk ho salmu sira.

Iha enkontru ida ne'e ita sei la konsidera salmu sira, maibé ita sei analiza livru sira seluk. Ba salmu sira ita sei dedika enkontru ida ketak.

Karakterístika Livru Sapienziál sira nian

Hanesan liafuan dehan, livru sira ne'e halibur "sabedoria" povu nian, laós de'it povu Israel nian, maibé, bele dehan sabedoria "internasionál". Dala ruma livru ida-idak fó importánsia ba aspetu lahanesan, maibé hotu apresenta fali sabedoria ne'e ho matan fiar nian.

Se profeta sira hahú sira nia diskursu ho liafuan sira: "Na'i dehan nune'e...", sira ne'ebé hakerek livru sapienziál sira hateten: "Ha'u haree, ha'u esperimenta, ha'u komprende..." no, liuhusi liafuan umana, Maromak nia liafuan bele to'o ba ema hotu.

Livru sapienziál sira hanesan meditasaun filozofia nian kona-ba moris, maibé bazeia nafatin ba fiar iha Maromak. Maski ema ne'ebé hakerek iha fiar, fiar ne'e la hasai ema nia kapasidade atu hanoin, atu buka, atu haka'as an komprende.

Iha fatin oinoin (iha uma, iha eskola, iha liurai nia kadunan...) autor livru sira ne'e nian, mak hato'o no hanorin lala'ok loos; ema seluk nia esperiénsia sai lisaun di'ak ida atu ba hasoru moris. Maibé, husi parte seluk, ema matenek sira ne'e hatene katak mate mak liafuan ikus iha ema nia moris, nune'e sira haree buat hotu nu'udar buat ruma ne'ebé liu de'it: susesu, osan, ema nia onra... buat hirak ne'e sei la soie ma sira.

Iha Livru sira ne'e la bele hetan interese ba istitusaun povu Israel nian, la iha buat ida kona-ba kultu, iha buat ruma de'it kona-ba orasaun. Buat ne'e tanba preokupasaun boot ba autór sira mak fó orientasaun ba komportamentu pratika sira iha moris loroloron nian no hatán ba pergunta boot ne'ebé sadik ema hotu: moris no mate nia signifkadu, tansa terus no moras? Dala ruma, livru sira ne'e hetan resposta hodi buka Maromak nia dalan iha mundu, sosiedade no Kriasaun. Iha liafuan xave rua ne'ebé ita hetan dala barak iha livru sira ne'e: koñesimentu no komprensaun. Ho titude rua ne'e, ema bele halo dixernimentu no deskobre Maromak nia planu no ninia prezensa iha moris loroloron nian.

Livru sira ne'e hakerek durante tinan barak, no hafoin, tanba la tau hamutuk, husik namkari, dala ruma hela pedazu ruma de'it. Iha 382 dK de'it, s. Jeronimo bibian atu halibur livru sira ne'e hamutuk no tradúz ba Latinu, maski, fofoun nia simu de'it livru ne'ebé mai husi Biblia hebreu sira nian. Maibé, ikus nian, Kreda hatama livru 7 ne'e iha grupu livru sapienziál sira nian.

LIVRU PROVÉRBIOS

Liafuan “proverbiu” katak fraze badak ne’ebé espresa hanorin ida ne’ebé mai husi esperiénsia: iha livru ida ne’e ita bele hetan fraze oioin no barak kona-ba topik oioin, dala barak hodi tau hamutuk narnaran de’it, laho orden klaru. De faktu, livru ida ne’e mak rezultadu husi maizumenus tinan 800 reflesaun nian: buat barak hato’o ibun ba ibun, dala ruma iha liurai sira nia fatin, dala ruma husi ambiente riku sira, dala barak husi eskola sira. Bele dehan katak iha livru ida ne’e ita hetan “povu nia sabedoria”.

Lihusi buat ne’ebé hakerek, bele komprende katak attitude ida ne’ebé tulun atu hala’o esperiénsia moris nian mak atensaun: ema komprende signifikadu moris nian tanba tau atensaun ba buat ne’ebé mosu hodi buka ligasaun no relasaun entre eventu sira. Esperiénsia mós, tulun ema atu rekoñese ninia limitasaun, hodi halo ema komprende katak liafuan ikus nian mak Maromak ninian. Maski Livru ida ne’e la refere ba ukun-fuan sira, ho motivasaun ne’ebé lori ba komportamentu sira, bele komprende katak livru ne’e bazeia ba fiar iha Jahwé, povu Israel nia Maromak.

JOB

Livru Job nian, reflète kona-ba esperiénsia terus nian liuhusi akontesimentu sira ne’ebé mosu ba ema estranjeiru ida, Job (nia la halo parte povu Israel nian, tanba moris iha Uz), ema loos ne’ebé hamta’uk Na’i no hakribiit buat ne’ebé aat. Nia iha família boot, rikusoin wa’in, ema respeita nia, maibé, loron ida, diabu hato’o ba Maromak atu babeur nia, atu koko nia laran moos. Nune’e Job lakon ninia família tomak, mohu nia rikusoin, desastre naturais oioin monu iha ninia rai to’o nia rasik hetan moras ida. Iha situasaun ida ne’e, ninia belun na’in tolu mosu atu fó konsolasaun ba nia no, bainhira Job hato’o ninia inkapasidade atu komprende Maromak nia planu, belun ida-idak fó ninia esplikasaun, ne’ebé Job lakohi simu no espresa ninia hakaran atu hasoru Maromak atu bele husu razaun. Job sadik Maromak, no Maromak rasik hatán ba nia, ou, di’ak liu, Maromak hato’o pergunta barak ba Job atu halo nia konxiente katak ninia matenek la to’o atu komprende mistériu kriasaun nian. Nune’e Job rekoñese katak nia kiik no hahi’i Na’i ba Ninia baboot no Ninia kbiit wa’in.

Iha livru ida ne’e bele hetán ema fiar na’in nia pergunta kona-ba moris, tanba Job la duvida katak Maromak iha, nia fiar katak Maromak presente iha ninia istória (dala ruma nia uza liafuan “Shadday” katak “besik liu”), Job hirus tanba Maromak book beibeik nia!

Job husu ba ninia an no ba belun sira: Maromak la rona karik? Nia, ne’ebé laran sadi’a no laran luak la haree buat ne’ebé mosu ba ema sira? Neineik, Job sei hatán ba pergunta sira ne’e hodi deskobre katak ninia matenek la to’o atu komprende Na’i.

Problema ida tan ne’ebé livru ida ne’e hakarak “resolve” mak terus nia signifikadu: tansa, Maromak ne’ebé laran di’ak, la halo buat ida ba ema loos sira ne’ebé terus? Loloos livru la fó resposta klara, maibé halo Job komprende katak ema nia terus no ksolok, ema nia susar ka susesu iha hotu iha Maromak nia liman.

QOELET

Naran Qoelet katak “ema assembleia nian”, ho liafuan seluk: ema ne’ebé hola parte ativu iha comunidade no bele reprezenta nia.

Livru ida ne’e, ne’ebé hakerek entre sekulu IV no III mK, hanesan diariu ida iha ne’ebé bele hetan ema nia reflesaun no meditasaun. Iha livru tomak, husi aspetu la hanesan, apresenta relasaun entre moris no mate; ninia livru hahú ho fraze: “buat hotu folin laek, la vale buat ida”, la’ós tanba Qoelet mak ema pesimista ida, maibé tanba, hodi hateke ba moris, nia komprende katak dala barak ema sira luta, ansi terus ba buat ne’ebé liu de’it! Ninia pergunta mak: ema manán saida atu halo nune’e? Ema di’ak ka aat, ema onestu ka na’okten, hotu-hotu sei mate no fila fali ba rai!

Tan buat ne’e mak klaru ba nia, Qoelet sujere atu haksolok ho buat ne’ebé moris oferese, tanba buat hirak ne’e mak Maromak nia prezente no liu tiha sei la hetan tan!

Qoelet konsidera mós kriasaun no buat hotu ne’ebé Maromak hakiak no nia haree katak ema la bele komprende buat ne’ebé Maromak halo, nia bele hamta’uk de’it. Maromak hatene segredu moris nian, maibé ema la bele hatene; hodi la hatene signifikadu moris nian, ema sei hetan frakasu de’it. Ita bele dehan katak Qoelet nia problema ne’e sei hetan resposta iha Testamentu Foun ho Jezús nia moris hi’as.

BEN SIRA

Sira mak ema ne’ebé hakerek livru ida ne’e nia naran. Nia mak ema ho kultura aas husi Palestina no ho esperiénsia boot ne’ebé hetan liuhusi estudu no viajen sira.

Livru ida ne’e, hanesan livru Provébios nian, la iha estrutura klara, maibé tau hamutuk fraze sira hodi halibur sira ne’ebé, maizumenus, ko’alia kona-ba topiku besik malu: atitude hasoru kiak sira, feto sira, relasaun entre sabedoria no lei. Livru hahú ho fraze ne’ebé leno livru tomak: “Sabedoria tomak mai husi Na’i, no hamutuk ho Nia nafatin”.

Tan ne’e, iha livru repete beibeik katak bee-matan sabedoria nia mak Maromak no Nia de’it bele haraik sabedoria ba ema sira, ne’ebé, mesak de’it, sei la komprende buat ida. Maibé ema nia moris iha Maromak laran di’ak nia liman, nune’e, se ema hakarak to’o ksolok, nia prezisa tuir ukun-fuan sira

(Torah) no nia sei hetan sabedoria husi Lalehan.

Iha livru ida ne’e, ba dala uluk, reflète katak iha relasaun metin entre kriasaun no istória salvasaun nian: bainhira nia ko’alia kona-ba bei’ala sira, nia hakarak hatudu oinsá istória salvasaun nian hatudu neineik ninia signifikadu.

LIVRU SABEDORIA NIAN

Livru ida ne’e mak livru Testamentu Tuan nian ne’ebé hakerek ikus, maizumenus iha tinan 50 mK, parese iha Ejiptu, maibé hakerek ho lian grega.

Topiku sentrál mak “justisa”, la’ós ema nia justisa, maibé Na’i nia justisa ne’ebé sai konketu iha ema nia moris no ninia hahalok sosiál no politiku. Nune’e, iha parte ruma, livru ida ne’e aprezena an hanesan diskursu ida ba ulun-na’in politiku sira.

Iha livru laran ko’alia kona-ba relasaun entre justisa no injustisa, no konsidera kultu ba idolu sira hanesan injustisa ida. No mós livru hatudu katak husi istória ema bele aprende signifikaadu moris nian.

Livru ida ne’e mós ko’alia kona-ba problema “moris no mate”, maibé nia insiste kona-ba “imortalidade”, katak ema moris ho Maromak nafatin. Bainhira hakerek, autór la hanoin de’it ba moris no mate isin nian, maibé hanoin ba destinu totál ema nian. Dala barak nia repete katak ema, tanba Maromak nia ilas, sei moris ba nafatin no iha Maromak sei hetan damen no hakmatek ba nafatin. Tan buat ne’e, biblista ruma hateten katak Livru Sabedoria nian antisipa “moris hi’as”, maibé liafuan ida ne’e la iha liu iha Livru, maski reflesaun ne’ebé livru hato’o iha buat barak ne’ebé foun.

Aspetu ida tan, ne’ebé foun, katak livru ida ne’e aprezena sabedoria hanesan ema ida, hanesan ferik ida, inan, bin, profeta, mestra, ministra liturjia nian. De faktu, S. Paulo iha surat ba Kolose, sei foti inspirasaun husi livru ida ne’e atu ko’alia kona-ba Kristu, sabedoria ne’ebé hola isin.

CÂNTICO DOS CÂNTICOS

Loloos, livru ida ne’e la’ós livru sapiensiál ida, maibé knananuk domin nian, ka poezia sira domin nian ne’ebé tau hamutuk. Biblista sira la hatene dehan sa tinan hakerek livru ida ne’e, maibé sira hanoin katak ninia autór hakerek livru ida ne’e bainhira hebreu sira fila husi eziliu.

Sira ne’ebé estuda livru ida ne’e hato’o interpretasaun oioin kona-ba livru nia konteudu, katak diálogu ida entre ema na’in rua ne’ebé hadomi malu. Balun dehan katak Cântico mak simbolu kona-ba domin entre Jahwe no Ninia povu, barak hanoin katak domin ida ne’e, loloos entre mane no feto ida, mak prezente Maromak nian tanba Maromak mak domin. De faktu livru la temi dala ida Na’i nia naran, maibé domin umanu hanesan manifestasaun konkreta kona-ba Maromak nia domin. Autór ko’alia kona-ba domin ida ne’ebé konketu liu, la’ós espirituál de’it, maibé hananu sira ne’ebé hadomi nia isin, iha ninia parte sira. Domin loos la hela de’it iha Lalehan, maibé ema sira bele halo esperiênsia iha sira-nia istória.

Livru ida ne’e iha intuisaun boot kona-ba natureza domin nian: ema bele hadomi hodi hakribiit ninia an rasik, hodi la buka atu soi ema seluk, maibé hodi hariku buat ne’ebé nia iha. Domin loos liberta ida ne’ebé hadomi no ida ne’ebé simu domin.